

ARNOLD SCHÖNBERG

13. 9. 1874 – 13. 7. 1951

Vídeň se stala na přelomu století významným kulturním centrem moderního umění. Nové umělecké tendence a myšlenkový kvas zasáhly všechny oblasti umělecké tvorby. Pokrokové myšlení představovaly takové osobnosti jako skladatel a dirigent G. Mahler, spisovatelé S. Zweig, F. Werfel, architekt A. Loos, malíři O. Kokoschka, E. Schiele. Z tohoto myšlenkového podhoubí vyrostl naprosto vyhraněný umělecký styl, který byl revoltou proti nehybné tradici - expresionismus, který vnímal temnou stránku lidské osobnosti a snažil se pochopit její podstatu. Nové tendence měly rozhodující vliv na vývoj hudby celého století a nové hnutí počátku 20. století dostalo označení II. vídeňská škola. Reprezentuje ji trojice autorů A. Schönberg, A. Berg, A. Webern.

Zakladatelem a duchovním vůdcem byl Arnold Schönberg, jedna z nejpozoruhodnějších, nejodvážnějších a nejopravdovějších uměleckých osobností té doby. Narodil se 13. září 1874 v židovské rodině vídeňského obchodníka s obuví. V hudbě byl vlastně samouk. V mládí se učil hrát na housle a violoncello, hrál v amatérském orchestrálním sdružení, navštěvoval kurzy kontrapunktu A. Zemlinského.

V letech 1891-1895 pracoval v bance, poté se živil hudbou jako sbormistr, příležitostně instrumentoval na zakázku šlágry a operety. Dohromady prý popsal při této otročině 6000 notových stran. Nebyla to hudební dráha typická pro budoucího skladatele.

I jeho další muzikantský úřad je orientován nezvykle, stal se dirigentem a šéfem kabaretu v Berlíně. Tím začíná jeho pravidelné pendlování mezi Vídní a Berlínem, které trvá až do roku 1933. Existenční zajištění vyhledává proto, aby se mohl oženit. První žena Mathilde byla sestrou jeho rádce a přítele Zemlinského. Zemřela po dvacetiletém manželství (1912).

Na doporučení R. Strausse je Schönbergovi umožněno, aby vyměnil nesmyslné účinkování v kabaretu za učitelství na Sternschenově konzervatoři (1902). Tím začíná životní dráha Schönberga – pedagoga. Až do pokročilého stáří nepřestal věnovat podstatnou část svého působení činnosti pedagogické.

Hned následující rok se vrátil do Vídně, jeho žáky se od r. 1904 stali Webern, Berg, stejně jako mnozí další, kteří svému učiteli vyjadřovali absolutní oddanost. Provádění Schönbergových skladeb bylo od počátku provázeno skandály. Stále hledal nové prostředky, šel stále k většímu uvolnění tonality, jeho skladby překvapovaly, provokovaly a šokovaly. Vyjádřením poslání umělce je jeho věta: „*Umění nepochází od slova uměti, ale museti.*“

Založil „Spolek pro soukromé provozování hudby“ (1918-1921), který byl uzavřenou společností, kde členové sledovali zkoušky všech nových skladeb. Posluchač byl úplně vyloučen. Všechno nové a problematické bylo podrobováno diskusi.

V dalších letech zahájil své novátorské pokusy s řadou dvanácti tónů. Tato kompoziční metoda spočívala v trvalém a výlučném užívání řady dvanácti různých tónů. Dnes se pro ni běžně užívá označení dvanáctitónová hudba neboli dodekafonie. Tuto metodu oficiálně vyhlásil r. 1923.

O rok později se podruhé oženil s Gertrudou Kolisch. V té době vyvrcholila jeho profesní kariéra, v r. 1925 byl povolán na Pruskou akademii umění v Berlíně jako profesor mistrovské kompoziční třídy. Bylo to vysoké uznání jeho kvalit. V Berlíně působil do r. 1933.

Již od r. 1921 předvídal vzestup antisemitismu a připojil se k sionistickým snahám. Na nástup německého fašismu reagoval hned, v r. 1933 odešel z akademie a konvertoval k židovské víře (v Paříži). Odešel do exilu do USA, v letech 1933-34 vyučoval v Bostonu a New Yorku, později se přestěhoval do Los Angeles, kde působil jako skladatel a profesor hudby na univerzitě. Po penzionování vyučoval soukromě.

Do Německa se již nikdy nevrátil, zamýšlené cesty nedovolily zdravotní potíže. Arnold Schönberg zemřel 13. července 1951 v Los Angeles. Hudební svět tehdy ještě nevěděl, že odešel jeden z největších tvůrců té doby.

Dílo, které za sebou zanechal, je počtem méně obsáhlé (50 opusů), ale má zásadní význam pro vznik „Nové hudby“ 20. století.

V počátečním období své tvorby dovedl Schönberg k vrcholu kompoziční principy pozdního romantismu. Velký ohlas vzbudil *I. smyčcový kvartet* (1898), stejně tak jako smyčcový sextet *Zjasněná noc* z r. 1899 (podle básně R. Dehmela). Do této etapy spadá rovněž kantáta *Písně z Gurre* (1900-1911). Temně laděná skladba je určena pro obrovský aparát; požaduje 3 mužské sbory, osmihlasý smíšený sbor, 10 lesních rohů, 7

klarinetů aj., partitura byla tak rozsáhlá, že si Schönberg nechal natisknout v Lipsku zvláštní notový papír o osmačtyřiceti osnovách. Symfonickou báseň *Pelleas a Mellisanda* (1903), kterou složil v Berlíně, uvedl také v Petrohradě; její pražské provedení r. 1912 osobně řídil.

Kolem roku 1908 přechází hudební jazyk Schönbergův od pozdně romantického stylu k volné atonalitě, která plně vyhovuje úzkostným, psychologickým, expresivním námětům. Z tohoto období pochází *Komorní symfonie č. 1* (1906), cyklus písní *Kniha visutých zahrad* (1909) nebo monodrama *Erwartung* (Očekávání, 1909). Premiéry těchto děl vyvolávaly bouřlivé konflikty v konzervativním vídeňském prostředí.

Vrcholným dílem tohoto období je melodramatický cyklus pro ženský hlas a komorní soubor *Pierrot lunaire* (1912), v němž skladatel představuje nový způsob zpěvní recitace "Sprechgesang".

V dalších skladbách dochází postupně k úplnému uvolnění tonality, nastupuje období dodekafonie. Díly, v nichž skladatel realizuje svůj nový princip, jsou *Pět kusů pro orchestr*, *Suíta pro klavír*, *Dechový kvintet*. Díky dodekafonní technice patří k nejobtížněji interpretovatelným skladatelovým dílům.

Z velkých vokálních děl nelze opominout nedokončené oratorium nábožensko-mystické povahy *Jakobův žebřík* (1917), v němž se poprvé objevuje téma postavené na 12 tónech. V r. 1932 tvořil Schönberg své vrcholné dramatické dílo operu *Mojžíš a Áron*, která zůstala nedokončena.

Po nucené emigraci do USA se v části tvorby vrátil k tonalitě - *Suíta pro smyčce* (1934), kantáta *Kol nidre* (1938) na židovský liturgický text, *II. komorní symfonie* (1940). Zásadní význam má Schönbergova poválečná kantáta *Ten, který přežil Varšavu* (1947), v níž reagoval na hrůzy nacistického násilí. Text je autorův, napsaný podle vyprávění člověka, který přežil porážku povstání ve varšavském ghetu. Je to svědectví otřesné, apelující na svědomí lidstva.

Své poslední síly věnoval Schönberg dílu náboženského charakteru. Tvořil žalmy na vlastní hebrejský básnický text – *Žalm 130*, *De Profundis* a *Moderní žalm*.

Charakteristickým rysem Schönbergovy hudby je její výrazová novost. Použití hudebních prostředků (rozeklaná melodie, složitá rytika) slouží k dosažení co největší expresivnosti. Jeho umělecký vliv na žáky a současníky byl zásadní, stejně tak jako jeho klíčová role v dějinách hudby 20. století.